

Будзієвський Максим Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент, судовий експерт відділу криміналістичних досліджень Запорізького відділення Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України
e-mail: pinboxmb@gmail.com

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ ПІД ЧАС ПЕРЕВІРКИ ВИСНОВКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ВИГЛЯДІ РЕЦЕНЗІЇ

ODERN TENDENCIES OF LEGAL PRACTICE DURING CHECK CONCLUSION OF FORENSIC EXPERTISE IN THE TYPE OF REVIEW

Анотація. У статті висвітлюється актуальна проблематика щодо правових підстав проведення рецензування висновку судового експерта. Наголошено на юридичній та правовій невідповідності, як доказу рецензії на висновок експерта. Аргументовано недопустимість процедури рецензування висновків судового експерта в досудовому розслідуванні та судовому процесі.

Доведено, що висновок експерта, на відміну від рецензії на висновок, містить у собі повноту дослідження, яка полягає також у застосуванні експертом сучасних досягнень науки і техніки, наявних методів та методик, спеціальної літератури, обладнання, програмних продуктів тощо, які надають можливість експерту дійти до науково-обґрунтованого об'єктивного висновку.

Ключові слова: судова експертиза, судово-експертна діяльність, висновок експерта, перевірка висновку експерта, оцінка висновку експерта, рецензія, рецензування висновку судового експерта, підстави та юридичне значення рецензування висновку судового експерта, співвідношення між судовою експертизою і рецензією як доказ у справі.

Abstract. The article highlights the existing problems of the legal grounds for reviewing the conclusion of a forensic expert. A legal and legal discrepancy is noted, as evidence of a review of the expert's opinion. The inadmissibility of the procedure for reviewing the conclusions of a forensic expert in pre-trial investigation and trial is argued. It is proved that the expert opinion, unlike the review of the conclusion, contains the completeness of the study, which also consists in the application by the expert of modern achievements in science and technology, existing methods and techniques, special literature, equipment, software products, etc., which make it possible to expert to come to a scientifically based objective conclusion.

Key words: forensic examination, forensic activity, expert opinion, verification of expert opinion, assessment of expert opinion, review, review of the opinion of a forensic expert, grounds and legal significance of reviewing the opinion of a forensic expert, the relationship between forensic examination and review as evidence in a case.

Вступ. В останні роки одним зі способів посилення позицій сторін у суді стає використання поза-процесуальних інструментів оскарження висновків експертів Незважаючи на те, що в багатьох галузях українського процесуального законодавства закріплено важливий принцип про те, що жодні докази

не мають для суду заздалегідь встановленої сили та оцінюються ним за внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на їх всебічному, повному, об'єктивному й безпосередньому дослідженні, висновок експерта, безумовно, набуває особливого значення у числі доказів у конкретній справі. Як доказ є результатом спеціально проведеного дослідження, призначеного судом із дотриманням певних правил.

Доцільно погодитись із позицією Міністерства юстиції України, що професія судового експерта є унікальною за змістом. З одного боку, його професійний статус полягає у проведенні із застосуванням спеціальних знань (з практично необмеженого кола питань – науки, техніки, ремесла тощо) науково обґрунтованого дослідження для встановлення фактів, що мають доказове значення під час розслідування та розгляду справ у судах, з іншого – він набуває статусу процесуальної особи під час надання висновку експерта і, отже, у професійній діяльності поєднує статус фахівця з відповідної галузі знань, науковця та процесуальної особи [1].

Суди та органи досудового слідства постійно стикаються з проблемою оцінки висновків експертів. Цей доказ є продуктом діяльності осіб, які мають спеціальні знання, отримувані у результаті дослідження, яке в певному сенсі можна вважати «чорною скринькою», і тому без їхньої оцінки довести його достовірність складно, а в деяких випадках – неможливо. Основний процесуальний спосіб оцінки достовірності результатів первинної експертизи шляхом призначення додаткової чи повторної останнім часом доповнився не процесуальним способом – рецензуванням висновків експертів. Шляхи його здійснення не завжди бездоганні та підлягають окремому вивченню [2].

Принципи та цілі процесу перевірки докладно проаналізовані М. Г. Щербаковським, який виділяє два рівні. Перший – «логіко-процесуальний» – ґрунтується на професійних знаннях, якими має володіти особа, котра призначила експертизу; другий – «спеціальний» – вимагає спеціальних знань про предмет, об'єкти та методи експертних досліджень. До першого рівня оцінки висновку експерта автор включає необхідність з'ясування таких питань:

- 1) визначення допустимості висновку експерта як засобу доказування;
- 2) визначення відповідності об'єктів поставлених на експертизу і досліджених експертом;
- 3) встановлення повноти і обсягу експертного дослідження, ясності висновків;
- 4) визначення логічної обґрунтованості висновків експерта;
- 5) перевірка належності до кримінального провадження виявлених експертом фактичних даних;
- 6) встановлення відповідності висновків експерта іншим процесуальним джерелам доказів у кримінальному провадженні.

На другому рівні вирішуються такі питання:

- 1) визначення достатності наданих на експертизу об'єктів для з'ясування поставлених питань;
- 2) оцінка доброякісності наданих об'єктів, правильність вихідних даних;
- 3) оцінка доцільності, правомірності та науковості застосовуваної експертом методики (методу) дослідження;
- 4) оцінка повноти проведеного дослідження;
- 5) оцінка правильності описання та інтерпретації встановлених ознак об'єктів;
- 6) оцінка наукової обґрунтованості проміжних і кінцевих висновків;
- 7) визначення компетентності експерта [3, с. 213].

Постановка проблеми. Хоча висновок експерта не є особливим доказом і оцінюється за загальними правилами оцінки, до його оцінки потрібен специфічний підхід, оскільки цей доказ обґрунтований спеціальними знаннями, якими не володіють суб'єкти призначення експертизи.

На превеликий жаль, останнім часом у юридичній практиці непоодинокими є випадки, коли в судових справах та кримінальних провадженнях трапляються неповні, неякісні, а інколи й помилкові висновки експертів. Тоді виникає необхідність перевірки дотримання сукупності деталей щодо правильності алгоритму дослідження, обґрунтованого застосування методики або методичних рекомендацій, порядку дослідження і проведених розрахунків, відповідних нормативних або наукових джерел.

Уже існують прецеденти, коли суд при прийнятті відповідного рішення використовує рецензію на висновок судового експерта, і таке явище, на нашу думку, є неформальною практикою.

У цьому контексті доцільно зазначити, що правомірність замовлення рецензії на висновок судового експерта викликає суперечність у вітчизняному судочинстві та експертному середовищі, що й визначає актуальність обраної тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслену проблематику в межах теорії доказів і в контексті істинності та достовірності висновків експертів через їх рецензування розглядали у своїх працях Г. К. Авдєєва, С. С. Бичкова, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель, Н. І. Клименко, Є. Г. Коваленко, В. О. Конова-лова, О. І. Лук'янчук, О. М. Моїсєєв, М. Г. Щербаковський.

Проблеми та науково значимі питання рецензування частково розглядалися у роботах В. Я. Колдіна, О. В. Круть, Н. М. Раскатової, Є. Ю. Свободи, Є. А. Ткаченка, В. В. Федчишиної, В. Д. Юрчишина, Ю. Ю. Ярослав.

Метою статті є науково обґрунтувати теоретичні засади дослідження критеріїв рецензування висновків судового експерта, як засобу контролю за їх якістю, задля реалізації принципів вдосконалення професійної майстерності, підвищення

обґрунтованості висновків та їх доказового значення, а також правомірність і подання рецензії на висновок експерта в межах розгляду справи в суді.

Виклад основного матеріалу. В Україні судова експертиза як галузь наукових знань, яка формується протягом століття, сприяє оптимізації напрямів діяльності правоохоронної системи та правосуддя держави.

Проблема рецензування, а краще, здійснення рецензування як одного із засобів організації управління судово-експертною діяльністю, виникла не сьогодні, набула актуальності ще за часів нівелюванням відомчого багаторівневого контролю управління (адже раніше в СРСР ця діяльність проводилася виключно під егідою ВНДІСЕ – Всесоюзного науково-дослідного інституту судової експертизи), а згодом суттєвою складовою трансформаційних перетворень стало і розширення кола судових експертів на приватних засадах.

Навколо правового статусу рецензії і порядку рецензування висновків судових експертів дискусії точаться багато десятиліть. Ця тема останніми роками була предметом обговорення «круглих столів» і семінарів за участю представників науково-дослідних установ судової експертизи, Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України, Асоціації правників України, суддів, адвокатів, науковців [4, с. 39].

Доказами в цивільному, господарському процесі й адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для її вирішення. Одним із засобів, за допомогою якого встановлюються такі дані і є висновок експерта (ст. 76 Цивільного Процесуального кодексу України; ст. 73 Господарського процесуального кодексу України, ст. 72 Кодексу адміністративного судочинства України).

Проте сьогодні вже узвичаїлася практика, коли суддя, не маючи жодних аргументів, для спростування висновку судової експертизи, чи можливості поставити його під сумнів, послуговується рецензією на нього і, трапляється, долучає її до матеріалів справи, оцінюючи як належний і допустимий доказ.

У загальноживаному тлумаченні рецензування – це дія за значенням «рецензувати», тобто писати рецензію, відгук на що-небудь.

В етимологічному значенні термін «рецензія» походить від латинського (*recensio*) – «огляд, цензорське обстеження», пов'язане з дієсловом *recensere* «перераховувати, перевіряти, оглядати, рецензувати, визначати вартість, оцінювати, висловлювати думку» [5, с. 69].

У юридичній площині рецензію розглядають як рукопис, відгук на будь-який твір, проєкт (зокрема й законопроєкт), дисертацію, що містить оцінку праці, а також відповідні пропозиції та рекомендації рецензента [6, с. 532].

У контексті судово-експертного дослідження рецензування – науково обґрунтований синтез досліджень, викладених у висновку судової експертизи,

специфічний метод управління якістю й організацією проведення експертних досліджень.

Важливо зауважити, що законодавством України процедуру рецензування передбачено з приводу оцінки майна, майнових прав і професійної оцінної діяльності. Полягає вона у критичному розгляді звіту про оцінку майна (акта оцінки майна) і наданні висновків щодо його повноти, правильності виконання та відповідності застосованих процедур вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна в порядку, визначеному Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 р., Національним стандартом № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» від 10.07.2003 р. та іншими нормативно-правовими актами у цій царині.

Зважаючи на неоднозначність застосування норм матеріального права як судами, так і сторонами у справі щодо процедури рецензування висновків судового експерта, з метою забезпечення подальшого здійснення структурних економічних реформ, запровадження додаткових механізмів для прискорення соціально-економічного розвитку України, підвищення добробуту населення, гармонійного розвитку регіонів, упровадження й далі європейських стандартів життя та зміцнення держави Президент України 8 листопада 2019 р. підписав Указ № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави».

Крім того, набув чинності Порядок проведення рецензування висновків судових експертів, затверджений наказом Міністерства юстиції України № 335/5 від 3 лютого 2020 р., який визначив процедуру проведення та оформлення результатів рецензування висновків судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, а також проєктів висновків фахівців, що мають намір отримати кваліфікацію судового експерта [7].

У цьому підзаконному нормативному акті визначено *мету рецензування висновків* судових експертів (удосконалення професійної майстерності експертів, підвищення якості й обґрунтованості їх висновків), *мету рецензування проєктів висновків* (визначення рівня підготовки фахівців, які мають намір отримати кваліфікацію судового експерта) і *підстави рецензування висновків, проєктів висновків* (план рецензування висновків судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України; договір або план щодо підготовки (стажування) фахівця, який має намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта). При цьому рецензування висновків є компетенцією співробітників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, які мають кваліфікацію судового експерта з тієї експертної спеціальності, за якою складено поданий на рецензування висновок, та не менше ніж трирічний стаж експертної роботи.

Рецензія має містити розгорнуту характеристику висновку щодо його відповідності вимогам нормативно-правових актів із питань судово-експертної діяльності та методикам проведення судових експертиз.

Отже, рецензії на висновок судового експерта як процесуального документа не існує. А особа, яка її складає, не несе жодної відповідальності, крім моральної, за свої міркування стосовно оцінки висновку експерта, його правильності й обґрунтованості, оскільки висловлює лише особисту суб'єктивну думку.

Про процесуальний статус рецензії на висновок експерта йдеться і в Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 червня 2020 р. у справі № 761/19866/14-ц: «рецензування не є процесуальною дією і складений за його результатами документ не має доказового значення» [8].

Розглядаючи цивільну справу № 753/5208/19, Київський апеляційний суд у постанові від 19 листопада 2020 р. зауважив: «рецензія експерта О. В. Круть від 08 липня 2020 року не відповідає зазначеним вище вимогам, а саме всупереч положенням Порядку підставою для рецензування висновку фізико-хімічної експертизи матеріалів документів від 30 квітня 2020 року № 9501 стало звернення представника позивача – адвоката В. Д. Паливоди Також рецензію підготовлено особою, яка не є працівником державних спеціалізованих установ».

Досить дискусійною з цього прикладу є думка В. В. Федчишиної, яка вважає, що, оскільки виключно шляхом рецензування висновків здійснюється перевірка їх відповідності вимогам нормативно-правових актів та правильності застосування методів дослідження, це є одним із рушіїв реалізації прав сторін на виявлення істинного стану справ, його законності і наукової обґрунтованості. Суттєвими його складовими, зокрема, є:

- відповідність проведеного дослідження формальним та методичним вимогам;
- коректність і ефективність застосування відповідних методик;
- несуперечливість;
- спрощеність викладення проведеного дослідження;
- перенасичення, переобтяження або відсутність чіткості у застосуванні способів і прийомів дослідження;
- змістовність проведеного експертного дослідження;
- відповідність законодавчим вимогам, що пред'являються до експертних висновків (зокрема, об'єктивність, достовірність, обґрунтованість, перевірка отриманих висновків) [9, с. 111].

Водночас, постає питання, у який спосіб доцільно здійснювати спеціальну оцінку висновку експерта та хто є її суб'єктом. Існує два шляхи розв'язання цієї проблеми. У сучасній судовій практиці інколи доводиться зауважувати так зване «замовне» рецензування висновків експертів та спроби використання його

у судочинстві з метою впливу на судову оцінку доказового значення висновків експертів. Сторона, її представник звертаються до недержавних експертних установ з проханням на платній основі надати рецензію на висновок експерта.

На наш погляд, доказова цінність рецензії на висновок експерта, навіть при її добросовісності, є досить сумнівною. По-перше, оцінка доказів має бути безпосередньою; по-друге, для того, щоб по суті перевірити та оцінити висновок експерта іншим спеціалістом, останньому необхідно не просто його проаналізувати, а провести дослідження всіх вихідних даних, тобто матеріалів справи, яких у рецензії немає. У такому випадку немає потреби такі рецензії використовувати навіть як письмові докази.

Частиною п'ятою ст. 55 Конституції України гарантується, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Однак рецензії на висновки судових експертів та висновки експертних досліджень, які останнім часом набули поширення в Україні, не мають нічого спільного з утвердженням та гарантуванням конституційних прав і свобод людини. Їх метою, як правило, є затягування справи чи безпідставна дискредитація авторитету й професійної репутації судових експертів з метою нівелювання висновку, складеного ними, та призначення додаткової або повторної експертизи в інтересах сторони, яка надає на розгляд суду відповідну рецензію.

Як уже зазначалося вище, рецензування висновку судового експерта – дія не процесуальна і на сьогодні не регульована жодними нормами, ані в Законі України «Про судову експертизу», ані в Кодексі адміністративного судочинства України, ані в Кримінальному процесуальному кодексі України, ані в Цивільному процесуальному кодексі України, ані в Господарському процесуальному кодексі України, ані в інших законах України. Крім того, рецензії на висновок судового експерта не існує як процесуального документа. Відповідно до частини другої ст. 19 Конституції України органи державної влади, включаючи суди загальної юрисдикції, та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Згідно з п. 14 частини першої ст. 92 Основного Закону судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи визначаються виключно законами України [10].

Отже, практика розгляду судами рецензій на висновки судових експертів, проведених судовими експертами, і прийняття на їх основі рішень про проведення додаткової чи повторної експертизи, суперечить Конституції та законам України. Така рецензія не має доказової сили.

Також склалася практика, коли суддя, не маючи жодних аргументів для спростування чи можливості поставити під сумнів висновок судової експертизи, використовує для цього рецензію на нього. Але рецензія не є аналогом

висновку повторної чи додаткової експертизи, в ній не оцінюються докази. Рецензент, який надає рецензію, оцінює методи і повноту дослідження, логіку висновку, якість ілюстрацій, при цьому в його розпорядженні немає матеріалів справи, він їх не досліджує і не попереджається судом про відповідальність за надання неправдивих рецензій. Рецензент не має права здійснювати оцінку висновку експерта як доказу у справі, оскільки це є виключною прерогативою суду, а проводить аналіз висновку експерта з точки зору його наукової та методичної обґрунтованості, відповідності рекомендаціям, виробленим загальною теорією судової експертизи, дотриманням вимог законодавства, що регулює судово-експертну діяльність [11].

Якщо рецензентом встановлено, що висновок експерта має недоліки, у рецензії зазначаються положення нормативно-правових актів та/або методик проведення судових експертиз (методичних рекомендацій), яких не дотримано експертом під час складання висновку. За результатом рецензування рецензентом надаються рекомендації щодо удосконалення роботи експерта та підвищення його професійних знань.

Отже, рецензія не може замінити висновок судового експерта. Головне завдання рецензування полягає у підвищенні якості висновків експертів, а не їх оскарженні. Проте під час судового провадження, як свідчить практика, сторони звертаються за рецензією на висновок експерта саме для оскарження останнього та затягування справи. Задля уникнення такої ситуації вважаємо, що суд не може приймати таку рецензію, як письмовий доказ, а натомість викликати експерта для надання пояснення у суді. На їх основі суддя, згідно зі внутрішнім переконанням, має визначити, чи експерт у своєму висновку надав вичерпну відповідь, або призначити повторну чи додаткову експертизу [12, с. 295].

Отже, підсумовуючи все вищезазначене та не заперечуючи теоретичну значимість кожної з поданих точок зору, можемо погодитись з О. В. Круть та резюмувати:

- рецензія на висновки судових експертиз та висновки експертного дослідження не є процесуальним документом;
- рецензія — це особиста думка рецензента з приводу висновку судових експертиз та висновку експертного дослідження;
- рецензент не несе ніякої, крім моральної, відповідальності за складену рецензію;
- метою рецензування висновків є постійне вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості, підвищення наукової обґрунтованості висновків та їх доказового значення, виявлення на підставі узагальнень шляхів усунення недоліків і розробка та впровадження найбільш досконалих методик дослідження [13, с. 36].

В Україні представники державних експертних установ негативно ставляться до незалежного рецензування їх висновків. На сьогодні метою рецензування висновків є лише вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості та обґрунтованості їх майбутніх висновків, а не допомога в оцінці висновку експерта як доказу на запит органів правопорядку.

Для отримання допомоги під час перевірки об'єктивності та достовірності висновку експерта сторона захисту і потерпілий повинні мати законне право звертатися за допомогою до відповідного фахівця. Отримана у результаті цього рецензія на висновок офіційно залученого експерта не може слугувати джерелом доказів, але у випадку виявлення у висновку експерта недоліків і помилок, які вплинули на формулювання висновків, вона має розглядатися слідчим (судом) і слугувати підґрунтям для призначення повторної або додаткової експертизи. Це дало б змогу зменшити кількість слідчих (судових) помилок та сприяло б реалізації принципу змагальності сторін, свободи у поданні суду доказів стороною захисту і потерпілим [14, с. 108].

Висновки. Викладене вище свідчить про необхідність запобігання зловживанню окремими особами правами та недопущення залучення до матеріалів справи як окремих документів рецензій на висновки судових експертів, що суперечать Конституції і законам України та дискредитують судово-експертну діяльність в Україні.

Варто також зазначити таке: у Порядку проведення рецензування висновків судових експертів Міністерства юстиції України вказується, що рецензування висновків виступає лише у ролі форми внутрішнього контролю за якістю експертної роботи науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України та їх відділень.

Отже мета оцінки висновку експерта полягає у визначенні фактів, обставин задля встановлення яких за допомогою спеціальних знань і була проведена судова експертиза. Метою перевірки висновку є насамперед порівняння отриманих експертом даних, проміжних і остаточних висновків з іншими доказами по конкретній справі. Зі свого боку, перевірка передбачає, проведення у такий спосіб виключно процесуальних дій, спрямованих на визначення вірогідності висновку, сприяє отриманню інформації про встановлюваний експертом факт.

Перелік використаних джерел:

1. Проблемні питання законодавчого регулювання судово-експертної діяльності : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 15 лютого 2013 р. / Міністерство юстиції України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002323-13>
2. Ярослав Ю. Ю. Экспертное заключение. *Юридическая практика*. 2019. № 46 (1142). URL: <https://pravo.ua/articles/jekspertnoe-zlokljuchenie-3/>
3. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учебно-практическое пособие. Харьков : Эспада, 2005. 544 с.

4. Лук'янчук О. І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. *Криміналістичний вісник*. 2021. Т. 35. № 1. С. 38–47.
5. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол. : О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова та ін. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 5 : Р – Т. 705 с.
6. Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П – С. 736 с.
7. Про затвердження Порядку проведення рецензування висновків судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України від 3 лютого 2020 р. № 335/5 / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#n9>
8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 червня 2020 р. у справі № 761/19866/14-ц / Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90111557/>
9. Федчишина В. В. Рецензування висновків судових експертів – метод внутрівідомчого контролю управління експертного забезпечення правосуддя України. *Економіка та держава*. 2014. № 9. С. 109–112. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2014/28.pdf
10. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (у редакції від 30 вересня 2016 р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
11. Федчишина В. В. Рецензування результатів судових експертиз і експертних досліджень та звіт про оцінку майна в адвокатській діяльності. *Офіційний вебсайт Національної асоціації адвокатів України*. 2016. 10 лютого. URL: <https://unba.org.ua/publications/1087-recenzuvannya-rezul-tativ-sudovih-ekspertiz-i-ekspertnih-doslidzhen-ta-zvit-pro-ocinku-majna-v-advokats-kij-diyal-nosti.html>
12. Ткаченко Є. А. Рецензування висновків судових експертів як неформальні практики – їх процесуальний статус та оцінка в кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 293–297.
13. Круть О. В. Щодо рецензії на висновок судового експерта та правомірності її використання в судочинстві. *Адвокат*. 2013. № 2 (149). С. 36–37.
14. Авдєєва Г. К. Міжнародний досвід реалізації прав сторони захисту і потерпілого на перевірку достовірності висновку експерта. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 1 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 24 вересня 2021 р. Кропивницький : ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2021. С. 107–110.

References:

1. Ministry of Justice of Ukraine (2013). Problemni pytannia zakonodavchoho rehuliuвання sudovo-ekspertnoi diialnosti: Roziasnennia Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 15 liutoho 2013 r. [Problematic issues of legislative regulation of forensic expert activity: Clarification of the Ministry of Justice of Ukraine dated February 15, 2013]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002323-13> [in Ukrainian].
2. Yaroslav, Yu. Yu. (2019). Ekspertnoe zlokluchenie [Expert misadventure]. *Yuridicheskaya praktika – Legal practice*, no. 46 (1142). Retrieved from: <https://pravo.ua/articles/jekspertnoe-zlokluchenie-3/> [in Russian].
3. Shcherbakovskiy, M. G. (2005). *Sudebnye ekspertizy: naznachenie, proizvodstvo, ispol'zovanie: uchebno-prakticheskoe posobie [Forensic examinations: purpose, production, use: educational and practical guide]*. Kharkiv: Espada, 544 p. [in Russian].
4. Lukianchuk, O. I. (2021). Pravomirnist retsenzuvannya vysnovku eksperta v sudovomu protsesi [Legitimacy of reviewing an expert's opinion in court proceedings]. *Kryminalistychnyi visnyk – Forensic bulletin*, vol. 35, no. 1, pp. 38–47 [in Ukrainian].

5. Melnychuk, O. S. et al. (eds.) (2006). *Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]* (in 7 vols., vol. 5). Kyiv: Naukova dumka, 705 p. [in Ukrainian].
6. Shemshuchenko, Yu. S. et al. (eds.) (2003). *Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia]* (in 6 vols., vol. 5). Kyiv: "Ukrainian Encyclopedia" named after M. P. Bazhan, 736 p. [in Ukrainian].
7. Ministry of Justice of Ukraine (2020). Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia retsenzuvannia vysnovkiv sudovykh ekspertiv: Nakaz Ministerstva yustyttsii Ukrainy vid 3 liutoho 2020 r. № 335/5 [On the approval of the Procedure for reviewing the opinions of court experts: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated February 3, 2020 № 335/5]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#n9> [in Ukrainian].
8. Supreme Court (2020). Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Druhoi sudovoï palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 17 chervnia 2020 r. u spravi № 761/19866/14-ц [Resolution of the Supreme Court as part of the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation dated June 17, 2020 in case № 761/19866/14-ц]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90111557/> [in Ukrainian].
9. Fedchyshyna, V. V. (2014). Retsenzuvannia vysnovkiv sudovykh ekspertiv – metod vnutrividomchoho kontroliu upravlinnia ekspertnoho zabezpechennia pravosuddia Ukrainy [Reviewing the conclusions of judicial experts is a method of intra-departmental control of the management of expert provision of justice in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, no. 9, pp. 109–112. Retrieved from: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2014/28.pdf [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2016). Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254к/96-ВР (u redaktsii vid 30 veresnia 2016 r.) [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254к/96-ВР (in the edition of September 30, 2016)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].
11. Fedchyshyna, V. V. (2016). Retsenzuvannia rezultativ sudovykh ekspertyz i ekspertnykh doslidzhen ta zvit pro otsinku maina v advokatskii diialnosti [Reviewing the results of forensic examinations and expert studies and a report on property valuation in legal practice]. *Official website of the National Bar Association of Ukraine*, February 10. Retrieved from: <https://unba.org.ua/publications/1087-recenzuvannya-rezul-tativ-sudovih-ekspertiz-i-ekspertnih-doslidzhen-ta-zvit-pro-ocinku-majna-v-advokats-kij-diyal-nosti.html> [in Ukrainian].
12. Tkachenko, Ye. A. (2018). Retsenzuvannia vysnovkiv sudovykh ekspertiv yak neformalni praktyky – yikh protsesualnyi status ta otsinka v kryminalnomu provadzhenni [Reviewing the conclusions of court experts as informal practices, their procedural status and assessment in criminal proceedings]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, no. 4, pp. 293–297 [in Ukrainian].
13. Krut, O. V. (2013). Shchodo retsenzii na vysnovok sudovoho eksperta ta pravomirnosti yii vykorystannia v sudochynstvi [Regarding the review of the forensic expert's opinion and the legality of its use in court proceedings]. *Advokat – Advocate*, no. 2 (149), pp. 36–37 [in Ukrainian].
14. Avdieieva, H. K. (2021). Mizhnarodnyi dosvid realizatsii prav storony zakhystu i poterpiloho na perevirku dostovirnosti vysnovku eksperta [International experience of exercising the rights of the defense party and the victim to verify the reliability of the expert's opinion]. *Zbirnyk materialiv zasidannia № 1 postiino diiuchoi Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii "Aktualni pytannia vdoskonalennia sudovo-ekspertnoi ta pravookhoronnoi diialnosti" [Collection of materials of meeting № 1 of the ongoing international scientific and practical conference "Actual issues of improving forensic and law enforcement activities"]* (Kropyvnytskyi, September 24, 2021). Kropyvnytskyi: "Central Ukrainian Publishing House" LLC, pp. 107–110 [in Ukrainian].

